

19. Осітнянко А.П. Планування розвитку міста : монографія / А.П. Осітнянко. – К. : КНУБА, 2001.– 460 с.
20. Прогнозное социальное проектирование и город. Книга I / Рос. академия наук. Институт социологии. – М. : Инст. соц-и, 1994. – 135 с.
21. Рубцов В.П. Индикатори та моніторинг у муніципальному управлінні : науково-практичний посібник / В.П. Рубців. – К. : Гнозис, 2002. – 148 с.
22. Саханенко С.Є. Політичне управління містом в умовах самоврядування : монографія / С.Є. Саханенко. – Одеса : ОФ УАДУ, 2001. – 355 с.
23. Свинцицкий В.Н. Город сегодня и завтра: программно-целевое планирование / В.Н. Свинцицкий, А.Т. Кареева. – К., 1987. – 196 с.
24. Системный анализ и проблемы развития городов / [Ю.С. Попков, М.В. Посохин, А.Э. Гутнов, Б.Л. Шмульян]. – М. : Наука. Главная редакция физико-математической литературы, 1983. – 512 с.
25. Стратегический выбор города: научное обоснование и механизм реализации: На примере г. Тольятти Самарской области / под ред. В.Е. Рохчина, С.Ф. Жилкина. – СПб. : ИСЭП РАН, 1999. – 183 с.
26. Топчієв О.Г. Концепція державної регіональної політики України й шляхи її реалізації / О.Г. Топчієв // Актуальні пробл. держ. упр. : наук. зб. – О. : ОФ УАДУ, 2000. – Вип. 4. – С. 130–140.
27. Шмульян Б.Л. Взаимодействие энтропийных подсистем в моделировании многоцелевых перемещений населения в городе / Б.Л. Шмульян. – М. : Наука, 1982. – 58 с.
28. Яременко Л. Розвиток ідей локальної та територіальної економіки / Л. Яременко // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С. 31–37.

УДК 351.824

РОЗВИТОК СФЕРИ ВІНОГРАДАРСТВА В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Колісниченко М.П.

заступник Голови Ради Міністрів Автономної Республіки Крим

Annotation

We consider the development of viticulture in AR Crimea in the second half XX century and at the beginning of XXI century. Certainly objective and subjective factors which influence on efficiency and effectiveness of public administration of viticulture are distinguished.

Анотація

Показано розвиток виноградарства в АР Крим у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на ефективність і результативність державного управління сферою виноградарства.

Ключові слова

Агропромисловий комплекс, виноградарство, державне управління, сертифікація.

I. Вступ

На прикладі розвитку культури винограду в Криму видно, як виноградарство і люди, які вирощують лозу, впродовж 30 століть відчували на собі наслідки злетів і падінь, заборон і насильницького ненаукового втручання, були залежні і залежать досі від стихій природи, нищівного впливу хвороб і шкідників, від волі та інтелекту державних діячів усіх рівнів [6]. Завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам виноградарство в Криму, як правило, розвивалось успішно. Але в останні декілька десятиліть різномані-

тні потрясіння спричинили галузі величезну шкоду. Тому на сьогоднішній аналіз з погляду науки державного управління причин, що руйнували галузь, є актуальним.

Доцільно зазначити, що ґрунтовної наукової розробки проблема державного управління розвитком виноградарства в АР Крим ще не набула. Вітчизняні дослідники зазначають, що зовсім недавно виробництво винограду і вина було провідною галуззю АПК Криму як у структурі валової і товарної продукції, так і в експорті (щорічно 18–19 млн дол. США) – 12% всього обсягу експорту (1996–1998 рр.) [5]. Фахівці стверджують, що виноградна рослина здатна формувати стабільні і винятково високі урожаї, але на сьогодні вони, як правило, залишаються низькими і середніми [7]. Тому виноградарству потрібні серйозна увага і підтримка з боку урядових органів Криму з тим, щоб галузь стала пріоритетною і давала високу економічну віддачу [4]. У зв'язку з цим розробляються нові програми розвитку галузі виноградарства, що потребує дієвих механізмів державного управління розвитком цієї галузі. Так, в одній із них запропоновано виділити три етапи: а) призупинення деструктивних процесів і визначення генеральних напрямів; б) стабілізація і збереження позитивних тенденцій; в) поступаль-

ний розвиток і нарощування виноградно-виноробського потенціалу. Виконання цих етапів дасть змогу підготувати галузь до переходу на якісно новий рівень [2].

II. Постановка завдання

Мета статті – показати складний шлях розвитку державного управління сферою виноградарства в Криму під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників в останні півстоліття.

III. Результати

П'ятдесят два роки тому у Криму була прийнята програма розвитку багатолітніх насаджень у регіоні з тим, щоб перетворити Крим на область садів і виноградників.

Завдяки вжитим заходам і консолідованим зусиллям усіх учасників програми у 1969 р. валовий збір винограду досяг рекордної для Криму позначки 648 тис. т. У цей період доходи від виноградарства і виноробства становили понад 60% бюджету Криму.

Проте потім послідували об'єктивні, а також, ще більшою мірою, суб'єктивні умови, які звели нанівець зусилля цілого покоління.

Вирішальними чинниками, що призвели виноградарство України і Криму до занепаду, стали: пошкодження філоксерою, сувора зима 1984–1985 рр., у результаті якої на 40% площі виноградників була пошкоджена морозами багаторічна деревина, антиалкогольна компанія 1985–1989 рр., що скоротила площі виноградників ще майже на 10 тис. га.

З другої половини 80-х рр. ХХ ст. цілеспрямоване руйнування виноградарства як сировинної бази виноробства набуває особливо загрозливого розмаху, а виноградно-виноробницька галузь почала відчувати значну депресію.

Послаблення економічних зв'язків з Росією, внаслідок чого були втрачені традиційні ринки збуту як виноробницької продукції, так і свіжого винограду, важке фінансове становище господарств посилювали депресивні тенденції.

Проведені дослідження засвідчили, що фактична тривалість продуктивного життя вітчизняних виноградників у 1990-ті рр. становила всього 10 років при 35-річному нормативі, а частка найбільш продуктивних виноградних насаджень віком 21–40 років становила лише 8,3%.

Порушення з року в рік циклу відтворення виноградників призвело до зниження ефективності використання виноградного потенціалу. Стьіко-негативний характер динаміки площ і валового збору винограду зберігався і в подальший час.

Починаючи з 1990-х рр., площі багаторічних насаджень систематично стали зменшуватися на 3–4 тис. га на рік з відповідним зниженням урожайності та валових зборів.

Останніми роками (починаючи з 1999 р.) до соціально-економічних чинників додалися і кліматичні. Це, у першу чергу, зимові і пізновесняні морози, а також посухи у весняно-літній період, які негативно впливають на виноградні насадження. Вони передчасно втрачають продуктивність, старіють, стають непридатними.

Поки що низьким залишається рівень агротехніки в неспеціалізованих сільськогосподарських підприємствах. Скорочена до мінімуму система захисту, проводять 1–2 обробки замість 5–6, практично не вносяться мінеральні добрива. У більшості неспеціалізованих господарств догляд за виноградними кущами обмежується обрізуванням і сухою підв'язкою.

У результаті з площі близько 20 тис. га перспективних і потенційно продуктивних виноградників (71% від загальної площі) можна було б зібрати більше ніж 140 тис. т, а збирається 80–90 тис. т винограду, тобто наявний потенціал використовується лише на 65–70%. І лише за останні чотири роки намітилася тенденція до відродження галузі.

За період 2006–2008 рр. у результаті заходів, яких вживають щодо розвитку галузі, відповідно до Програми розвитку садівництва і виноградарства в Автономній Республіці Криму, у всіх категоріях господарств посаджено 6,5 тис. га багаторічних насаджень, що в 2 рази більше, ніж за попередні три роки.

Особливу значущість у цьому питанні мала державна підтримка. За ці три роки аграрії Автономної Республіки Крим отримали державну підтримку за рахунок 1%-го збору на розвиток садівництва, виноградарства і хмелярства в сумі 135 млн грн. При фактичних витратах 250 млн грн компенсація становила 54% від витрат.

У 2009 р. в автономії, незважаючи на всі труднощі кризового періоду в економіці, за весняний період всіма категоріями господарств було посаджено 755 га виноградників. Сільгосптоваровиробники Криму отримали з бюджетних коштів компенсацію фактичних витрат на посадку і догляд за молодими виноградниками в сумі 16,8 млн грн, відсоток компенсації становив 74%, і ця програма продовжує діяти.

Водночас посадки в грудні через малий термін до закінчення фінансового року фактично не потрапляють під компенсацію. Для збільшення обсягів посадки садів і виноградників в Україні необхідно на державному рівні вирішити питання щодо виплати компенсації фактичних витрат за грудневою посадкою багаторічних культур у першому кварталі наступного року.

В умовах Криму забезпечення високих стійких валових зборів винограду можливе лише за умови зрошування виноградників.

У структурі виноградних насаджень питома вага зрошуваних виноградників має підтримуватися на рівні не менше ніж 15–20% від загальної площі.

На сьогодні виноградні господарства йдуть шляхом створення систем автоматизації поливів, що забезпечують економне зрошування, а також дають змогу у будь-який час здійснювати роботи з обробітку міжрядь і хімічному захисту виноградників від шкідників.

Закладка нових виноградників, як правило, супроводжується одночасним монтажем системи краплинного зрошування. У цілому краплинне зрошування на виноградниках на сьогодні функціонує на площі 2,2 тис. га (7%). Усього в автономії на зрошуванні перебуває 12% виноградників.

У 2003 р. площа виноградників в Криму становила 35,5 тис. га (1%), а вже в 2007 р. вона скоротилася до 31,0 тис. га, у тому числі плодоносна площа дорівнювала 26,1 тис. га, при цьому валове виробництво було 118,6 тис. т (3%).

На сьогодні в Автономній Республіці Крим площі виноградників стабілізовані на рівні 32 тис. га, у тому числі площа плодоносних виноградників становить 25,5 тис. га з валовим виробництвом винограду 85–90 тис. т.

Згідно з нормами амортизації і відповідно до науково обґрунтованої системи ведення виноградарства, частка молодих виноградників має становити не менше ніж 20%, тобто щорічному оновленню підлягає 5% існуючих насаджень і тому необхідно щорічно закладати в Автономній Республіці Крим не менше ніж 1,5 тис. га виноградників.

Виноградарство належить до найбільш високовитратних галузей сільського господарства. Закладка промислових площ багаторічних насаджень вимагає значних стартових матеріальних вкладень на придбання посадкового матеріалу, підготовку та планування ділянки, системи зрошування, установку опор, придбання техніки. Причому ці складові постійно дорожчають.

Брак оборотних коштів у сільгосп підприємств і недостатня фінансова підтримка з боку держави призвели до того, що молоді насадження не висаджуються в обсягах, що забезпечують необхідне оновлення виноградників.

Відсоток молодих виноградників у структурі загальної площі виноградників по Автономній Республіці Криму хоча й збільшився за останні три роки на 2%, на сьогодні залишається у край низьким – 11%.

У структурі виноградників під технічними сортами сьогодні зайнято 26 тис. га, столовими – 6,2 тис. га (20%), що в умовах курортного регіону недостатньо.

Згідно з Програмою розвитку садівництва і виноградарства в Автономній Республіці

Крим, у 2009 р. намічено закласти 1610 га молодих виноградних насаджень.

Причини, що стримують темпи розвитку виноградарства, складні і багатогранні. Негативний вплив справляють не лише прямі економічні чинники. Як наслідок кризових явищ в економіці ускладнилися завдання наукового забезпечення галузі. Послабшав зв'язок виробництва з наукою. По-перше, знизилася сприйнятливність виробництва до нововведень. Перебувають у вкрай важкому фінансовому становищі багато господарств і підприємств, які не в змозі купити нову техніку і запровадити сучасну технологію, замовити те чи інше дослідження наукової організації.

По-друге, не лише не використовуються новітні досягнення науки, але й слабко реалізуються відомі необхідні агрозаходи. У результаті на такому фоні низькою є відправна точка для нових наукових ідей. По-третє, самі вчені опинилися на такому рівні фінансування, яке не дає змоги створювати сучасну дослідну базу, здійснювати достатнє відрядження учених на виробничі ділянки та зберігати свій існуючий кадровий і виробничий потенціал.

Ринкові умови спонукали наукові організації зменшувати або зовсім припиняти фундаментальні дослідження, переходячи до вирішення миттєвих завдань локального характеру, що не вимагають великих матеріальних витрат і тривалих досліджень.

Водночас технічною основою для виробництва є використання інформаційних технологій, взаємодія підприємств галузі з науковими установами, що їх обслуговують. Це має будуватися на принципах наукового маркетингу – корпоративності, пріоритетності, цільового фінансування і конкретного практичного вживання.

На території Криму працюють дві наукових установи, які відіграють визначальну роль у розвитку виноградарсько-виноробської галузі як у регіоні, так і в Україні в цілому: Національний інститут винограду і вина “Магарач” Української академії аграрних наук – одна з найдавніших науководослідних установ України та не менш відома в Криму Південна філія Національного університету біоресурсів і природокористування України “Кримський агротехнологічний університет”.

Їх розробки завжди знаходили застосування й активно впроваджувалися у виноградно-виноробницьких підприємствах Криму.

Лише за останні роки на виноградниках і в садах України, у тому числі в Криму, широко впроваджується вдосконалена система захисних заходів від шкідників і хвороб, розроблена НІВіВ “Магарач”. У Криму вона впроваджується під авторським контролем щорічно на площі більше ніж 5 тис. га.

На підставі фітосанітарних обстежень насаджень, виявлення рівня розвитку захворювань і кількості шкідників складаються схеми захисних заходів із застосуванням кращих пестицидів і антирезистентних програм. Такий підхід дає змогу поступово скоротити кількість вживаних засобів захисту рослин приблизно на 30% без зниження ефективності захисних заходів.

З метою надання практичної допомоги товаровиробникам у роботі в догляду за виноградниками НІВіВ “Магарач” розроблено подрібнювач обрізків виноградної лози ІВ-1,5, за допомогою якого можна збирати, подрібнювати і розкидати обрізки виноградної лози по міжряддях виноградників.

Для визначення оптимального режиму і термінів зрошування виноградників необхідний моніторинг їх водного стану. В інституті розроблена методична база ведення моніторингу за водним станом рослин, яка знайшла своє використання у виробництві.

У тих умовах, що стали постійними при зимово-весняних підморожуваннях винограду, цікавий для виробників експрес-метод визначення плодоносності бруньок, що дає змогу до 20 разів збільшити продуктивність праці при мікроскопуванні матеріалу, який розроблений на кафедрі виноградарства Кримського агротехнологічного університету.

Поступальний розвиток України як незалежної держави передбачає проведення робіт з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, у тому числі в агропромисловому комплексі, зокрема, у виноградарстві.

У Зведенні законодавчих актів Європейського Союзу позначені основні напрями для виноградарської галузі на шляху її інтеграції з європейськими виробниками. Для вирощування винограду можна виділити таке: сорти для промислового вирощування і виробництво сертифікованого оздоровленого посадкового матеріалу.

Зміна сортової структури насаджень вимагає вдосконалення системи їх розміщення з урахуванням ампелоекологічних ресурсів, спеціалізації господарств на випуск вин контрольованих найменувань за походженням.

Удосконалення сортового складу виноградних насаджень у Криму здійснюється за рахунок використання нових інтродукованих, а також кримських аборигенних сортів винограду, проведення заходів щодо масової, фітосанітарної та клонової селекції винограду.

Лише за 2008 р. до Реєстру сортів України для промислового вирощування Інститутом “Магарач” внесено три сорти винограду (Красень, Пам’яті Голодриги, Гранатовий) і клон сорту Каберне Совіньон Гвієне, що відповідають сучасним вимогам інтенсивних технологій. Усього на сьогодні “Магарач” підтримує дію майнового права інтелектуальної

власності на поширення 26 сортів винограду.

Проте, відзначаючи необхідність виведення сортів нового покоління для виноградно-виноробницької галузі, слід пам’ятати про необхідність збереження в оброблюваному сортаменті аборигенних сортів винограду Криму, які в результаті природного і штучного відбору закріпилися на території півострова.

На сьогодні за допомогою Австрійського наукового центру і Міжнародного інституту генетичних ресурсів рослин (Італія) інститут “Магарач” дістав можливість створення в себе сучасної молекулярної лабораторії, яка дає змогу вирішувати практичне завдання сертифікації посадкового матеріалу, а також сортів, клонів, підщеп; проводити тестування на наявність вірусних захворювань і паспортизацію сортів.

На вимогу Євросоюзу паспортизація сортів та інших форм винограду включає здобуття їх специфічних профілів ДНК. Уже існують міжнародний генетичний банк даних, де представлені так звані “молекулярно-генетичні паспорти” європейських сортів і який дає змогу будь-якій країні ідентифікувати свої сорти, у тому числі їх посадковий матеріал.

Перші практичні кроки в цьому напрямі вже зроблені й у нас. Ученими ІВіВ “Магарач” спільно з фахівцями СПК “Смарагдовий” і фірми “Шустов” розгорнута робота зі створення вихідних маточних насаджень сертифікованого посадкового матеріалу винограду, що включає весь спектр досліджень – від ґрунту на ділянці, де закладатимуться маточники, до відбору чистосортного фітосанітарно-здорового вихідного матеріалу винограду, яким закладатимуться маточні насадження.

Така сама робота проведена і в ПДГ “Магарач”. Паралельно аналогічна робота здійснюється з обстеження посадкового матеріалу на предмет визначення основних вірусних, мікоплазмених хвороб і бактеріального раку.

Ця робота більш ніж актуальна, оскільки останніми роками, у зв’язку зі зниженням попиту на посадковий матеріал, розсадництво Криму практично не розвивалося. Ситуація призвела до того, що в 2008 р. у Криму намітився дефіцит якісного щепленого посадкового матеріалу основних технічних сортів винограду.

У цих умовах актуальною стала розробка ученими Південної філії Національного університету біоресурсів і природокористування України “Кримський агротехнологічний університет” принципів підбору компонентів щеплення, з урахуванням виходу першосортних підщеплених саджанців, динаміки наростання діаметрів підщепної і щепної час-

тини щеплення, хлорозостійкості щепопідщепних комбінацій та інших параметрів.

Розроблена технологія виробництва підщепної лози винограду дає змогу на 50% скоротити витрати при закладці й експлуатації маточника підщепних ліз, вихід щеплених саджанців зростає до 75%, а собівартість виробництва посадкового матеріалу винограду, що важливо, знижується на 30%.

Науковими установами Автономної Республіки Крим уводиться велика робота із забезпечення галузі нормативно-технічною документацією, гармонізованою з міжнародними стандартами, використання якої дасть змогу кримським виробникам сільгосппродукції упевнено відчувати себе на світовому ринку.

Проведені Інститутом "Магарач" розрахунки показали, що для задоволення потреби населення України у виноробській продукції і столовому винограду у Криму необхідно щорічно виробляти 250–300 тис. т винограду при врожайності насаджень технічних сортів не нижче ніж 50 ц/га, столових – 80 ц/га.

Такий рівень виробництва можливий при створенні високопродуктивних насаджень, раціональному використанні ресурсів, впровадженні сучасних технологій виноградарства і його переробки.

У 2008 р. у всіх категоріях господарств Автономної Республіки Крим зібрано винограду 93 тис. т. Урожайність за всіма категоріями господарств становила 48 ц/га.

У 2009 р. у всіх категоріях господарств агропромислового комплексу Криму очікується виростити 100 тис. т винограду.

За програмою розвитку виноградарства в Автономній Республіці Крим намічено закласти 2170 га багаторічних насаджень, у тому числі виноградників – 1610 га.

Особливого значення у зв'язку з цим набуває підготовка й забезпечення галузі професійними кадрами.

На сьогодні в результаті впливу кваліфікованих кадрів і робочої сили в багатьох господарствах залишилося 3–4 постійних робітників на 50–100 га площі насаджень. Тобто навантаження перевищує норму в 10–20 разів. Тому на Кримський агротехнологічний університет як кузню кадрів для агропромислового виробництва покладають надії керівники сільгосппідприємств незалежно від форми власності. Сьогодні попит на фахівців з багаторічних насаджень перевищує пропозицію, хоча за останні шість років зі стін ВНЗ таких фахівців було випущено більше ніж 300 осіб.

Головним завданням товарної стратегії у виноградарстві і виноробстві залишається забезпечення регіону продукцією в кількості, якості та асортименті з потенційними можливостями і потребами внутрішнього та зовнішнього ринку.

IV. Висновки

У другій половині минулого століття кримське виноградарство зазнало як значних злетів, що відобразилося у збільшенні площі виноградників та валових зборах винограду, так і різкого погіршення стану галузі.

Спад у виноградарстві зумовлений як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Головними факторами об'єктивного характеру було широке розселення філоксери та загибель від завданої нею шкоди значної площі виноградників, а також згубні морози зими 1984–1985 рр. та посухи.

До об'єктивних факторів різкого погіршення стану виноградарства належить державна політика СРСР щодо боротьби з пияцтвом та алкоголізмом, слабка стимулювання вітчизняного виноградаря з боку держави.

Центральним органам виконавчої і законодавчої влади України та АР Крим необхідно створити відповідну законодавчу базу, терміново втрутитись у виноградарську галузь і підтримати вітчизняного виноградаря.

Література

1. Сбор урожая сельскохозяйственных культур и многолетних насаждений в Автономной Республике Крым. – Симферополь, 2004. – 76 с.
2. Авидзба А.М. Агроекономическая стратегия сохранения и возрождения виноградарства Крыма / А.М. Авидзба, В.И. Иванченко, В.П. Антипов // Труды Научного центра виноградарства и виноделия. – Ялта, 1999. – Т. 1. – С. 5–10.
3. Автономна Республіка Крим у цифрах у 2007 році: статистичний довідник. – Симферополь, 2008. – 226 с.
4. Дикань А.П. Выращивание урожая в зоне рискованного виноградарства Крыма / А.П. Дикань. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2008. – 200 с.
5. Миргородська Л.О. Грошова оцінка виноградників різних сортів і її використання для підвищення ефективності виноградарсько-виноробної галузі: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / Л.О. Миргородська. – Симферополь, 2000. – 20 с.
6. Рыбинцев В.А. Каким быть рынку винограда и вина / В.А. Рыбинцев, А.Н. Бузни, И.Г. Матчина. – К.: Урожай, 1994. – 176 с.
7. Семенюк В.А. Потенциальная плодородность и ее эффективное использование для прогнозирования и выращивания высокого урожая сортов винограда с групповой устойчивостью в предгорье Крыма: автореф. дис. на соискание научной степени канд. с.-х. наук / В.А. Семенюк. – Ялта, 2006. – 21 с.